

Bentham, Jevons en de introdunctie van de 'nuts calculus' in de politieke economie

*Bert Mosselmans**

Anders dan Bentham had Jevons volgens de auteur de uitgesproken bedoeling om een economische waardeleer te ontwikkelen. Hij schetst diens fundering van de nuts calculus op Bentham's beschouwingen over waarde als een vertaalproces, waarbij een vernauwing optreedt van een 'veld van oorzaken' naar een zoveel mogelijk uniforme begripsbepaling met het oog op de kwantificering van nut. In die zin kan Bentham niet zomaar als voorloper van de grensnuttheorie worden gelezen. De historicus dient naar de mening van de auteur de betekenisverschuivingen die bij zo'n 'vertaling' optreden scherp te signaleren, opdat niet originele teksten worden gelezen door de lens van het referentiekader van latere theoretici (van de redactie).

Wie historische teksten bestudeert, heeft wel eens de neiging om hedendaagse ideeën erin te ontdekken. Hier veronderstelt men dat historische auteurs de tegenwoordige theorieën anticiperen, of dus dat deze personen hun eigen tijd ver vooruit zijn. Skinner (1969) waarschuwde reeds voor wat hij 'mythologieën' noemde: de interpretator 'ontdekt' intenties die er op dat moment niet waren. Hij dit doet door zijn eigen referentiekader te 'drukken' op het verleden, en vervormt zo historische theorieën opdat zij betekenis zouden verkrijgen binnen zijn eigen referentiekader. Dit proces lijkt nadelig, aangezien ideeën uit het verleden een eigen (contextuele) betekenis bezitten, en deze contextuele betekenis juist verdwijnt door de 'vertaling'. Historische theorieën verkrijgen evenwel pas betekenis voor het heden na vervor-

* Vrije Universiteit Brussel (VUB) & Hogeschool Gent, Departement Handels- en Bestuurswetenschappen.

ming, nadat een interpretator de tekst 'vertaald' heeft naar zijn eigen context. Daarom lijkt het proces van 'vertaling' noodzakelijk om tot wetenschappelijke ontwikkeling te komen. Indien de referentiekaders immers steeds gelijk blijven, lijkt waarachtige ontwikkeling slechts in beperkte mate mogelijk. Nochtans lijkt hier een taak weggelegd voor de ideeënhistoricus. Hij moet zich dan toespitsen op die vertalingsprocessen, en zo aangeven hoe de formulering van nieuwe theorieën daadwerkelijk tot stand kwam. Bij nader inzien blijken talloze 'nieuwe' ideeën immers ook voor te komen in eerdere contexten, zodat het 'nieuwe' misschien juist bestaat uit een andere inkadering of contextualisering, of dus uit de vertaling van oudere theorieën naar een nieuw referentiekader.

Verschillen tussen heden en verleden komen daarom vooral aan het licht wanneer we een 'tegenstrijdigheid' ontdekken tussen een historische tekst en de hedendaagse 'vertaling' ervan. Zo toont Steedman (1997) aan dat Jevons' economisch denken doorspekt blijft met 'klassieke' elementen. De status van Jevons als neoklassiek econoom bekomen we zodra we hem door een marshalliaanse bril lezen. Hoewel Jevons enerzijds het revolutionaire karakter van zijn *Theory of Political Economy* onderlijnt, blijft hij toch ook wijzen op een sterke continuïteit tussen zijn werk en eerdere 'klassieke' geschriften. Zo wil hij enerzijds de economie funderen op basis van zijn mechanica van nut en eigenbelang en hierbij intensief gebruik maken van de differentiaalrekening, maar anderzijds blijft hij een aanhanger van Malthus' bevolkingstheorie en van de klassieke visie over de grondrente. Jevons beschouwt zichzelf weliswaar als een origineel denker, zoals hij stelt in zijn briefwisseling: "I have some *originality*, and can strike out new things. This consists not so much in quickness of forming new thoughts or opinions but in seizing upon one or two of them and developing them into something symmetrical" (Black 1973:308). Jevons meent dus dat zijn originaliteit juist voorkomt uit zijn 'vertaling' van eerdere theorieën naar een nieuw referentiekader, en meer specifiek de 'calculus of pleasures of pains'.

In deze bijdrage willen we het niet zozeer hebben over Jevons' vertaling van klassieke theorieën naar zijn nieuw referentiekader, aangezien we dit reeds behandelen op andere plaatsen (Mosselmans 1999a, Mosselmans 1999b). We willen het eerder hebben over de totstandkoming van het referentiekader zelf, namelijk de zogenaamde 'felicific calculus', die in *Routledge's Dictionary of Economics* wordt gedefinieerd als "Bentham's method of judging the worth of an action by calculating the likely pleasure or pain which would result" (Rutherford 1992:168). We willen meer bepaald aangeven dat ook hier een proces van vertaling plaatsvond, of dat Jevons dus Bentham's ideeën diende te vervormen om te komen tot nieuwe grondslagen voor de economische wetenschap. In de eerste paragraaf willen we derhalve vooreerst schetsen wat het 'nut' bij Bentham betekent en welke rol de zogenaamde 'calculus' bij hem vervult. We stellen dat Bentham's ideeën op zich onbruikbaar zijn

voor de economische wetenschap, zoals ook blijkt uit Ricardo's afwijzing van Benthams economische geschriften. De tweede paragraaf analyseert vervolgens Jevons' vertaling van Benthams geschriften naar de politieke economie. We argumenteren dat Jevons de betekenis van het 'nut' vernauwt tot een concept dat een mechanische drijfveer uitdrukt. Hoewel deze benadering aanleiding geeft tot een aantal problemen, kunnen we toch stellen dat Jevons' 'vertaling' van het nutsconcept naar de politieke economie noodzakelijk was om de 'felicific calculus' ingang te doen vinden bij economen. We concluderen dat de ideeënhistoricus aandacht moet besteden aan deze processen van 'vertaling', ten einde de valkuil te vermijden die ontstaat wanneer we historische auteurs 'letterlijk' lezen zonder aandacht te besteden aan de betekenisverschuivingen die inmiddels hebben plaatsgevonden.

1. Het 'nut' van Jeremy Bentham

Zonder aandacht te besteden aan eventuele betekenisverschuivingen, noemt Terence Hutchison (1953:14) Bentham "the obvious intellectual ancestor of Jevons' marginal utility analysis". Hutchison voegt hieraan evenwel toe dat Bentham niet de intentie had om een abstracte en deductieve economische theorie op te stellen. Benthams geschriften omtrent economie bevinden zich in een veel ruimer veld van politieke, juridische en wijsgerige werken, en staan niet op zichzelf. Anderzijds formuleert Hutchison een 'counterfactual claim': indien Bentham de intentie *mocht* gehad hebben om een abstracte economische theorie te ontwikkelen, dan zou ze in de richting wijzen van de nutswaardeleer (Hutchison 1956:117-8). Bentham stelt inderdaad dat "All value is founded on utility, on the use which can be made of the object. Where there is no use, there cannot be any value" (Bentham 1801:83). Op andere plaatsen vinden we evenwel uitspraken terug die moeilijk verenigbaar zijn met een nutswaardeleer. Zo maakt Bentham een onderscheid tussen objecten met een "*essential and invariable value*" enerzijds en objecten met een "*variable and fancy value*" anderzijds. De eerstgenoemde goederen zijn noodzakelijk om het subsistentieniveau te bereiken, terwijl de laatstgenoemde luxegoederen vertegenwoordigen die een uitsluitende genotsfunctie vervullen (Bentham 1801:84). Economen die een echte nutswaardeleer centraal stellen, erkennen het onderscheid tussen beide niet: 'waarde' is geen intrinsieke eigenschap, maar een ratio die een ruilverhouding tussen goederen uitdrukt. In een nutswaardeleer kunnen we, omwille van het subjectieve uitgangspunt, niet spreken over goederen met een invariabele waarde. Elders stelt Bentham overigens dat alle welvaart (*wealth*) het product is van arbeid, en dat grond enkel een bron van waarde kan zijn indien er arbeid op uitgeoefend wordt (Bentham 1801:90).

Indien Hutchison toegeeft dat Bentham niet de intentie had om een abstracte waardeleer te ontwikkelen, maar tegelijkertijd zijn 'counterfactual claim' staande wil houden, moet hij dus voorbijgaan aan een aantal passages waarin Bentham duidelijk niet in de richting gaat van een nutswaardeleer. Volgens Mirowski heeft het geen zin om naar een waardeleer te zoeken bij Bentham. "For Bentham, a moral arithmetic was merely a convenient fiction and a didactic artifice and nothing more (...) Putting it another way, it was not intended as a theory of value. His writings in political economy bear no resemblance to such classical texts by Say or Ricardo, precisely because he cared so little for physical science and for abstract theory" (Mirowski 1989:207). We volgen Mirowski wanneer hij stelt dat Bentham niet de intentie had om een abstracte waardeleer te ontwikkelen, maar impliceert dit nu dat Benthams opmerkingen over de waarde geen enkele betekenis hebben? Wij menen dat Mirowski hier te ver gaat. Benthams beschouwingen over de waarde blijken namelijk te kaderen in de Aristoteliaanse leer van materiële, formele, efficiënte en finale oorzaken¹. Bentham stelt namelijk dat arbeid en de effectiviteit van die arbeid de enige efficiënte oorzaken van welvaart zijn (Bentham 1801:139). Elders argumenteert hij dat de finale oorzaak van welvaart 'well-being' is, en dat de materiële oorzaak bestaat uit "matter considered in respect of its possessing - or being capable of possessing - *value*, viz. subserviency to *well-being*, the *final cause*" (Bentham 1801-4:324, originele cursivering). De finale oorzaak kunnen we opsplitsen in twee categorieën: "general" of "value in the way of *exchange*" enerzijds, en "special", "ideosyncratical" of "value in the way of *use* in his own individual instance" anderzijds (Bentham 1952:108-9). Dit alles is zeer consistent vanuit een Aristoteliaanse invalshoek: de waarde van een goed is ondergeschikt aan de finale oorzaak van dat goed (*well-being*). Deze welvaart kan gerelateerd zijn aan zowel een gemeenschap als aan een individu, zodat we het concept 'waarde' kunnen onderverdelen in 'algemeen' en 'bijzonder'. De algemene waarde heeft dan betrekking op goederen die noodzakelijk zijn om het subsistentieniveau te bereiken, terwijl de bijzondere waarde duidt op luxegoederen die uitsluitend dienen voor genotsdoel-einden. Indien we, zoals Hutchison, Benthams beschouwingen over de waarde opvatten als een embryonale neoklassieke theorie en zo de Aristoteliaanse onderbouw van deze benadering 'wegvertalen', komen we dus tot een aantal eigenaardigheden die moeilijk verenigbaar zijn met een nutswaardeleer.

¹ Aristoteles behandelt vier oorzaken: de materiële oorzaak (het materiaal waaruit het object vervaardigd is); de formele oorzaak (de vorm, die maakt dat het object tot dit type behoort dat door de definitie wordt uitgedrukt); de efficiënte oorzaak (die maakt dat het materiaal de specifieke vorm krijgt); en de finale oorzaak (het doel van het object) (Aristoteles 1963:II.III). De hedendaagse wetenschap erkent enkel nog efficiënte oorzaken.

Meer algemeen kunnen we ons echter afvragen of Bentham's ideeën over het 'nut' wel zinvol zijn in de context van de politieke economie. In het begin van *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* schrijft Bentham:

"Nature has placed mankind under the governance of two sovereign masters, pain and pleasure. It is for them alone to point out what we ought to do, as well as to determine what we shall do. On the one hand the standard of right and wrong, on the other the chain of causes and effects, are fastened on their throne. (...) In words a man may pretend to abjure their empire: but in reality he will remain subject to it all the while. The principle of utility recognises this subjection, and assumes it for the foundation of that system, the object of which is to rear the fabric of felicity by the hands of reason and of law. (...) By the principle of utility is meant that principle which approves or disapproves of every action whatsoever, according to the tendency which it appears to have to augment or diminish the happiness of the party whose interest is in question; or, what is the same thing in other words, to promote or to oppose that happiness. (...) By utility is meant that property in any object, whereby it tends to produce benefit, advantage, pleasure, good, or happiness, (all this in the present case comes to the same thing) or (what comes again to the same thing) to prevent the happening of mischief, pain, evil, or unhappiness to the party whose interest is considered: if that party be the community in general, then the happiness of the community: if a particular individual, then the happiness of that individual." (Bentham 1789:10-1)

Dit uitgebreide citaat leert ons dat de door Bentham gehanteerde begrippen meerdere betekenissen bezitten. Zo zijn *pleasures* en *pains* enerzijds morele criteria om menselijke handelingen ethisch te beoordelen, aangezien zij aangeven welke handelingen gerechtvaardigd zijn (namelijk deze, die plezier bevorderen en pijn vermijden). Anderzijds zijn diezelfde *pleasures* en *pains* ook effectieve motivatiekrachten die bepalen wat een individu daadwerkelijk zal doen. Niemand kan ontsnappen aan de invloed van deze 'sovereign masters'. Hieruit zouden we kunnen besluiten dat het 'principle of utility' of nutsprincipe gewoon aangeeft dat iedereen zijn eigen plezier moet nastreven (of pijn vermijden), aangezien plezier zowel de effectieve drijfkracht alsook het moreel beoordelingscriterium vormt. De zaak is evenwel veel complexer, zoals blijkt uit de toelichting die Bentham geeft in een voetnoot (die werd toegevoegd in de editie van 1822). Hier stelt hij namelijk voor om het nutsprincipe te vervangen door het principe van 'greatest happiness' of 'greatest felicity', waarmee hij wil aangeven dat het aantal betrokken individuen ('number') en hun interesses mee in rekening dienen gebracht. Het concept 'nut' heeft derhalve betrekking op het geheel van plezier en pijn dat alle betrokken individuen

ondervinden. Plezier is dus een individuele drijfveer (of de efficiënte oorzaak) die aanleiding geeft tot handelingen die een zeker nut opleveren voor dit individu en voor anderen, en het is dit 'geaggregeerd' nut dat het beoordelingscriterium vormt voor menselijke handelingen. We hebben hoger gesteld dat dit nut de finale oorzaak vormt van de menselijke handelingen, zodat we moeten nagaan op welke personen deze finale oorzaak betrekking heeft. Een goed kan zo een algemene of een bijzondere (of 'idiosyncratische') waarde bezitten.

Nu is het duidelijk dat Bentham eigenlijk niet geïnteresseerd is in de waardebepaling van een goed als dusdanig, zoals dat bij (19de-eeuwse) economen gebruikelijk is. Hij wil veeleer nagaan welke belangen in ieder individueel geval op het spel staan, en vanuit een globale beoordeling hiervan bepaalde menselijke handelingen goed- of afkeuren. Het nutsprincipe vervult de rol van meta-ethisch criterium voor zowel het individu als voor de wetgever (Kelly 1990:47-50). Het is niet gericht op abstracte theorievorming 'omwille van zichzelf'; Bentham wil veeleer de wetgever in staat stellen om op een verantwoorde manier aan belangenafweging te kunnen doen bij de implementatie van nieuwe verordeningen. Hier is het grote probleem natuurlijk de vergelijkbaarheid van de diverse plezieren, of dus de meetbaarheid van het 'nut'. Bentham zet een stap in deze richting door alle mogelijke gevoelens te herleiden naar eenzelfde basis van *pleasures* en *pains*. Nochtans is het opvallend dat Bentham globaal veel sterker geïnteresseerd blijft in kwaliteit dan in kwantiteit. Zijn wetenschappelijke achtergrond leert ons dat hij eerder interesse toont voor classificatorische wetenschappen, zoals chemie en plantkunde, en veel minder voor kwantitatieve wetenschappen zoals astronomie. Zo besteedt hij meer aandacht aan de classificatie van de verschillende soorten van 'pleasures' en 'pains' dan aan de daadwerkelijke meetbaarheid ervan (Harrison 1983:148-50, Rosen 1996:lv). Zijn 'calculus' is derhalve niet zozeer een instrument van berekening, maar eerder een basis voor zijn classificatie (Mitchell 1918:182).

Nochtans besteedt Bentham wel degelijk een hoofdstuk aan het meten van de waarde van *pleasures* en *pains* (Bentham 1789:38-41). Het nastreven van plezier en het vermijden van pijn is immers het doel van de wetgever, en bovendien moet hij *pleasures* en *pains* als instrument hanteren om dat doel te bereiken. Hij dient derhalve hun waarde te kennen. Bentham stelt:

"To a person considered by himself, the value of a pleasure or pain considered by itself, will be greater or less, according to the four following circumstances:

- 1. Its intensity.*
- 2. Its duration.*
- 3. Its certainty or uncertainty.*
- 4. Its propinquity or remoteness."* (Bentham 1789:38)

Hij vult deze lijst aan met twee kenmerken die betrekking hebben op wat zal volgen op de eerste *pleasure* of *pain*: *fecundity* geeft aan dat dezelfde gewaarwording volgt op de eerdere (namelijk plezier op plezier of pijn op pijn); *purity* drukt daarentegen het omgekeerde uit (namelijk dat het eerste plezier wordt gevolgd door pijn of de eerste pijn door plezier). Hier wordt duidelijk dat Bentham niet zozeer geïnteresseerd is in de waarde van een plezier als dusdanig, maar dat hij ook rekening wil houden met de eventuele gevolgen die het initiële plezier heeft. Verder voegt hij nog de categorie *extent* toe, die aangeeft op hoeveel personen de gewaarwording van plezier of pijn betrekking heeft. Vervolgens stelt Bentham een procedure voor om de wenselijkheid van een zekere actie te bepalen. Vooreerst moeten we kijken naar de persoon die het meest betrokken is bij de situatie, en de waarde bepalen van de *pleasures* en *pains* die eruit voortvloeien in eerste instantie (de eerste vier kenmerken), en vervolgens in tweede instantie (*fecundity* en *purity*). Om het aantal personen bij de analyse te betrekken moeten we deze procedure herhalen voor ieder individu dat de gevolgen ondervindt van de actie. Een opsomming van al deze *pleasures* en *pains* geeft dan aan in welke richting de balans overhelst. Bentham voegt eraan toe dat deze procedure niet bij iedere voorgestelde maatregel strikt moet gevolgd worden, maar het zou toch wenselijk zijn om ze steeds in het achterhoofd te houden.

Problematisch is natuurlijk dat ieder individu voor zichzelf wellicht dergelijke afwegingen kan maken, maar dat de wetgever daarom nog niet op de hoogte is van zijn waarderings. Bentham kent dit probleem, en stelt voor om de subjectieve ervaring af te leiden uit het geobserveerde gedrag van het individu. Dit is evenwel praktisch moeilijk haalbaar indien het gaat om een groot aantal personen, en bovendien geeft het geobserveerde gedrag van een persoon geen precies beeld van de waarde van zijn subjectieve ervaring. Bovendien geeft Benthams introductie van de 'idiosyncratische waarde' (zie hoger) aanleiding tot nog meer twijfels omtrent de haalbaarheid van het meten van subjectieve ervaringen. Kelly (1990:32-5) stelt dan ook dat een mechanische interpretatie van Benthams 'political arithmetic' veel te ver gaat. De 'felicific calculus' is eerder een instrument dat de wetgever een algemene richtlijn moet geven, zodat hij op basis van experimenten, ervaring en observatie ethisch verantwoorde maatregelen kan afkondigen. Benthams 'legislatieve wetenschap' is derhalve veel sterker verwant met de geneeskunde dan met de wetkunde.

Bovendien wordt de procedure verder bemoeilijkt door de vaststelling dat er talloze verschillende soorten van *pleasures* en *pains* bestaan. In een hoofdstuk hieromtrent somt Bentham tientallen mogelijkheden op (Bentham 1789:42-50). Van belang is evenwel dat Bentham alles wil herleiden tot één 'spring of action', zijnde de *pleasures* en *pains*. Ondanks de problemen rond de meetbaarheid, oppert hij toch de mogelijkheid dat we alle mogelijke en verschillende *pleasures* en *pains* tegenover el-

kaar kunnen afwegen. Rizvi (1994) stelt dat we deze innovatie moeten plaatsen in het licht van de theorie van het 'associationisme', achtereenvolgens ontwikkeld door Hobbes, Locke, Berkeley, Hume en Hartley. Die resulteerde in een visie op de menselijke geest die ideeën ontwikkelt door eenvoudige, uniforme gewaarwordingen, en niet door reflectie; waarbij de ideeën gerangschikt worden met behulp van één organiserend principe van nut of plezier en pijn; en waarbij psychologische mechanismen verantwoordelijk zijn voor de mediatie tussen sensaties en gedachten. Deze benadering was zeker niet algemeen aanvaard, zoals blijkt uit de hevige kritiek vanwege de Schotse School (Reid, Stewart, Hamilton). Deze auteurs verwerpen uniforme gewaarwordingen en ideeën, of stellen het bestaan van ideeën of een mechanisch observatiemechanisme in vraag. De werken van Priestley en Bentham vormen vervolgens eerste stappen in de richting van de axiomatisering van het utilitarisme. *Pleasures* en *pains* gelden voortaan als axioma's, en komen niet langer voort uit een fysiologische theorie.

Aan het eind van de 18de en het begin van de 19de eeuw is het utilitarisme nog fel omstreden, en vormt het nog geen geünifieerd geheel, hoewel de richting van de axiomatisering reeds is ingeslagen. Desondanks blijft het merkwaardig dat we geen sporen van het utilitarisme terugvinden in het economisch denken van de Britse klassieken, zeker indien we in rekening brengen dat Ricardo zichzelf omschrijft als aanhanger van de school van Bentham en Mill, en als navolger van het motto "the greatest happiness to the greatest number" (Ricardo 1957 Vol. IX: 42; 239). Ricardo en James Mill omarmen Benthams ethiek, maar wijzen zijn economische geschriften van de hand. Zo oordeelt Mill over Benthams economisch denken: "they are loose papers of the author, not put in order, on a subject which he ceased to study before he had probed it to the bottom" (Ricardo 1957 Vol. III: 260, Vol. VI: 14). Ook Ricardo staat weigerachtig tegenover deze teksten, en adviseert negatief over de publicatie van Dumonts Franse vertaling van Benthams economisch werk. Ricardo vindt Benthams opvattingen over de waarde verwarrend, en hij verkiest Adam Smiths onderscheid tussen gebruikswaarde en ruilwaarde (Ricardo 1957 Vol. III: 284). We stelden hoger reeds dat Benthams beschouwingen over de waarde kaderen in de Aristoteliaanse oorzakenleer, en dat ze zonder dit kader inderdaad verwarrend lijken. Rizvi (1994) geeft evenwel een interessante en meer fundamentele verklaring voor 'Ricardo's resistance to utility'. In de eerste plaats is er het argument van overtolligheid: Ricardo verkiest Smiths onderscheid tussen gebruikswaarde, en heeft daarom geen behoefte aan het nutsprincipe. De waarde wordt bepaald door de productiekosten, zodat 'utility' hier geen rol speelt. In de tweede plaats is er Ricardo's rechtstreekse kritiek op het gebruik van het nut als basis van waarde. Ricardo kende het debat rond het 'associationisme' door zijn lectuur van de voornaamste werken, en was derhalve op de hoogte van de moeilijkheden voor het utilitarisme. Hij verwerpt het 'nut' als maatstaf van waarde en

beroept zich hierbij op argumenten die we reeds terugvinden bij de Schotse School. Zo verwerpt hij de stelling dat de menselijke geest enkel ideeën of afbeeldingen van objecten kent, en niet de objecten zelf. Evenals hij het bestaan ontkent van uniforme ideeën 'achter' de gewaarwordingen, zo ontkent hij ook het bestaan van een uniform nut 'achter' de waardering van objecten. Het 'nut' is, met andere woorden, te heterogeen als een standaard van waarde. "For him [Ricardo], the notion of usefulness was too complicated and multi-faceted to be summed up as a single measure. To put it in modern terms, he did not think it legitimate to posit a single utility function for each individual" (Rizvi 1994:6).

We besluiten derhalve dat Bentham's theorie kadert in een ruimer veld van wijsgerige en juridische geschriften, en dat hij niet de intentie had om een mechanische 'felicific calculus' of een economische waardeleer te ontwikkelen. De klassieken verwierpen Bentham's economische geschriften omdat ze die te verwarrend vonden. Meer fundamenteel werd het 'nut' als te heterogeen beschouwd om als maatstaf voor waarde dienst te doen. Jevons' incorporatie van Bentham's theorie in de politieke economie, die we in de volgende sectie bespreken, kon er dan ook enkel komen omdat hij het utilitarisme vervormde of 'vertaalde' naar een nieuw referentiekader.

2. Het 'nut' van William Stanley Jevons

Jevons verwijst inderdaad uitvoerig naar Bentham bij de formulering van zijn 'theory of pleasure and pain', die het tweede hoofdstuk vormt van *The Theory of Political Economy*. Hij stelt: "Proceeding to consider how pleasure and pain can be estimated as magnitudes, we must undoubtedly accept what Bentham has laid down on the subject" (Jevons 1871:28). Dit is John Broome (1991:1) niet ontgaan, wanneer hij Jevons citeert over Bentham's definitie van 'nut': "This perfectly expresses the meaning of the word in Economics" (Jevons 1871:39). Anderzijds citeert Broome Jevons selectief, daar deze elders eraan toevoegt: "the words of Bentham on this subject may require some explanation and qualification" (Jevons 1871:23). Dit impliceert dus dat Jevons een betekenisverschuiving doorvoert, en op deze wijze het utilitarisme injecteert in de politieke economie.

In de eerste plaats merken we op dat Jevons' beschouwingen omtrent het 'nut' beperkt zijn tot rechtstreekse en individuele gewaarwordingen. Meer bepaald neemt Jevons enkel de eerste vier kenmerken van Bentham over (intensity, duration, certainty en propinquity) en laat hij de andere drie achterwege (fecundity, purity en extent). Als verantwoording geeft Jevons aan dat enkel de eerste vier kenmerken relevant zijn voor "the more simple and restricted problems which we attempt to solve in Economics" (Jevons 1871:29). Enkel de rechtstreekse individuele ervaring

van plezier of pijn komt in aanmerking voor de economie, en niet de secundaire gevolgen (fecundity en purity) of het aantal mensen waarop de ervaring van plezier of pijn betrekking heeft (extent). Het nuts criterium wordt hier dus als het ware gesaggregeerd en rechtstreeks op het individu betrokken. De fundamentele dimensies van een subjectieve gewaarwording zijn 'intensity' en 'duration', en in het infinitesimale geval is zelfs enkel 'intensity' de eigenlijke dimensie van plezier en pijn, en dus ook van nut (Jevons 1871:29, 65). 'Certainty' en 'propinquity' komen slechts in aanmerking als secundaire kenmerken, aangezien ze in de berekening van het 'nutsgehalte' van een gewaarwording slechts figureren als een coëfficiënt die een waarschijnlijkheid uitdrukt (zekerheid of onzekerheid in de toekomst, nabijheid in de toekomst waarbij we moeten rekenen met geanticipeerde gevoelens). In het infinitesimale geval verkrijgen we dus een grootheid 'plezier' of 'nut' die slechts één dimensie bezit, namelijk de intensiteit van de gewaarwording. Hiermee onderschrijft Jevons de axiomatische traditie van het utilitarisme, aangezien hij geen echte fysiologische verantwoording geeft voor de veronderstelde uniformiteit van individuele gewaarwordingen, die juist tot uiting komt door het gebruik van één universele dimensie van 'intensiteit'. Hij verwijst in dit verband overigens naar Paley, die stelt dat gevoelens enkel verschillen ten opzichte van elkaar in intensiteit en continuïteit (Jevons 1871:24). Jevons verantwoordt de beperking tot de eerste vier Benthamiaanse kenmerken vanuit de aard van de economische wetenschap, die enkel werkt met de meest 'lage' en eenvoudige gevoelens en enkel aandacht besteedt aan het verkrijgen van de meest elementaire consumptiegoederen met behulp van zo weinig mogelijk arbeid (Jevons 1871:27).

Belangrijk is ook dat Jevons hier de stap zet die Ricardo niet wil zetten. Waar Ricardo de gevoelens van 'plezier' en 'pijn' te heterogeen vindt om ze als waardemaatstaf te adopteren, gaat Jevons stellen dat ze enkel in kwantitatieve zin verschillen en dus wel degelijk homogeen zijn. Een verdere 'uniformisering' of 'homogenisering' van het nutsconcept is dus noodzakelijk om het bij economen ingang te doen vinden. Verder besteedt Jevons, in tegenstelling tot Bentham, geen aandacht aan de classificaties van verschillende vormen van 'plezier' en 'pijn'. De economie werkt immers enkel met de laagste of meest ordinaire gevoelens en verlangens, zodat classificatie overbodig is. Deze eenvoudige gevoelens kunnen we dan kwantificeren aan de hand van de 'intensiteit', zodat we kunnen werken met wiskundige functies die de intensiteit van het nut uitdrukken over een zeker tijdsperiode. Op deze wijze kunnen we het nutsconcept wiskundig hanteren met behulp van de differentiaal- en integraalrekening.

Uit Jevons' kritiek op de visie van John Stuart Mill over het utilitarisme kunnen we afleiden dat Jevons vooreerst Paley hanteert om de stellingen van Bentham te vervormen. Hij stelt namelijk dat Paley oordeelde dat diverse plezieren enkel van elkaar verschillen in continuïteit en intensiteit, en vervolgens dat Bentham "adopted

the same idea as the basis of his ethical and legislative theories" (Jevons 1879:526). Hij vervolgt met volgende merkwaardige stelling: "Elsewhere Bentham proceeds to show how we may estimate the *values* of pleasures and pains, meaning obviously by *values* the quantities or forces" (Jevons 1879:526). We merken op dat Jevons het Benthamiaanse concept 'value' niet alleen een sterke kwantitatieve betekenis toedicht, maar tevens aangeeft dat het hier gaat over een zekere 'kracht'. Hier vindt dus een tweede betekenisverschuiving plaats: we hebben hoger immers gezien dat Bentham 'pleasures' en 'pains' inderdaad ziet als motivatiekrachten én als morele beoordelingscriteria, maar dat het tweede aspect bij hem duidelijk van een veel groter belang is. Het 'nut' evolueert van moreel beoordelingscriterium naar een fysische of psychologische kracht, en wordt zo hanteerbaar door de differentiaalrekening naar analogie met de natuurwetenschappen. Jevons bekritiseert Mill verder omdat hij een onderscheid hanteert tussen 'hogere' en 'lagere' gevoelens van plezier en pijn. Volgens Jevons erkende Bentham die verschillen wel degelijk, maar hij analyseerde ze. Bovendien slaagde hij erin om deze gevoelens te herleiden tot eenzelfde oorsprong aan de hand van zijn zeven kenmerken.

Jevons vervormt het Benthamiaanse 'nut' dus tot een mentale drijfkracht die enkel betrekking heeft op rechtstreekse individuele gewaarwordingen. Aangezien hij hierbij het kwantitatieve aspect beklemtoont, moet hij meer dan Bentham aandacht besteden aan de meetbaarheid van het 'nut' (zie ook Mosselmans 1998a). Dit vormt de derde stap in de 'vertaling' van het 'nut' naar de politieke economie. Jevons ziet, net als Bentham, in dat rechtstreekse meetbaarheid onmogelijk is omwille van het subjectieve karakter van gewaarwordingen. Hij grijpt naar een gelijkaardige oplossing, aangezien hij het nut wil afleiden van het geobserveerd gedrag van economische agenten. Meer bepaald wil Jevons het nut op een indirecte wijze bepalen door de kwantitatieve effecten ervan (kopen, verkopen, produceren, consumeren, etc.) in rekening te brengen (Jevons 1871:11). Op deze wijze omzeilt Jevons het probleem van de interpersonele nutsvergelijking, die hij verwerpt aangezien het in essentie om individuele subjectieve gewaarwordingen gaat. Door de aandacht te vestigen op de kwantitatieve effecten van de gewaarwordingen vermijdt hij dus de noodzaak om subjectieve ervaringen rechtstreeks te meten en met elkaar te vergelijken. Peach (1987) wijst nochtans op een moeilijkheid in Jevons' werkwijze: als je het nut wil kwantificeren door aan 'reading back' te doen vanuit de kwantitatieve effecten, moet je interpersoonlijke vergelijking van nutsniveaus toelaten. Jevons stelt immers zelf dat talloze economische effecten het gevolg zijn van handelingen van een aggregaat van individuen, die algemeen het meeste gewicht in de schaal werpen (Jevons 1871:89-90). 'Reading back' is hier dus enkel zinvol indien we aan interpersoonlijke nutsvergelijking doen. Nochtans verbiedt Jevons dit expliciet, hoewel hij op sommige plaatsen deze praktijk impliciet toepast (zie bijvoorbeeld Jevons 1871:159). Aangezien de theoretische fundering van zijn politieke economie be-

trekking heeft op rechtstreekse individuele gewaarwordingen, moet hij het gedrag van aggregaten van individuen kunnen herleiden tot individueel gedrag. Hij probeert dit te doen door te stellen dat 'storende factoren' mekaar opheffen in een model van een representatieve agent (Mosselmans 1998b). We kunnen het gedrag van een aggregaat dus voorstellen als het gedrag van een denkbeeldige representatieve agent. De afwezigheid van probabilistische beschouwingen in dit verband lijkt merkwaardig, maar elders argumenteer ik dat dit samenhangt met Jevons' visie op de wetenschap, die volgens hem steeds concepten moet hanteren die verwijzen naar concrete individuen of substanties (zie Mosselmans 1998b). —

3. Besluit

Processen van 'vertaling' of betekenisverschuiving zijn fundamenteel in de geschiedenis van de wetenschap in het algemeen, en in de geschiedenis van het economisch denken in het bijzonder. We hebben geargumenteed dat Bentham geen mechanische nuts calculus of abstracte economische waardeleer wilde ontwikkelen, maar veeleer een werktuig dat de wetgever in staat moet stellen om op een ethisch verantwoorde manier wetgevingen uit te vaardigen, waarbij experimenten, ervaring en observatie een fundamentele rol spelen. Benthams werk droeg bij tot de axiomatisering van het nutsprincipe, en pretendeerde dat alle soorten pijn en plezier herleid konden worden tot eenzelfde beoordelingsbasis met behulp van zeven kenmerken. Hij kende evenwel de problemen van deze aanpak, en zijn classificatie van diverse soorten van plezier en pijn geeft aan dat hij hierin niet te ver wilde gaan. Zijn economische geschriften omtrent de waardeleer werken niet met abstracte en uniforme concepten van 'nut', maar bevinden zich in een veld van Aristoteliaanse oorzaken. Het doel hiervan was immers de ethische beoordeling van acties in het licht van de rechtstreekse en onrechtstreekse gevolgen voor zowel het individu als de gemeenschap, en niet de bepaling van de abstracte waarde van een goed. Ricardo had wel aandacht voor die abstracte waardebeoordeling, maar hij hield vast aan Smiths onderscheid tussen gebruiks- en ruilwaarde en had geen behoefte aan het 'nut' omdat de waarde van een goed bepaald wordt door de productiekosten. Bovendien vond hij het 'nut' veel te heterogeen om het als waardemaatstaf te hanteren. Dit veranderde in het economisch denken van Jevons. In navolging van Paley, ging Jevons nog sterker de nadruk leggen op de uniformiteit van het 'nut'. Een aantal bijkomende betekenisverschuivingen waren evenwel vereist om dit concept bruikbaar te maken voor de politieke economie. In de eerste plaats liet Jevons de laatste drie kenmerken van Bentham weg, teneinde een 'nut' te bekomen dat uitsluitend betrekking heeft op rechtstreekse individuele gewaarwordingen. In de tweede plaats verdween de rol van het 'nut' als ethisch beoordelingscriterium, en evolueer-

de het naar een effectieve motivatiekracht voor economische agenten. Deze wijzigingen waren volgens Jevons verantwoord omdat de economie slechts werkt met de laagste gevoelens en motieven; een 'hogere' calculus is misschien theoretisch mogelijk, maar zeker overbodig in de context van de economische wetenschap. Met deze procedure werd het 'nut' hanteerbaar door differentiaal- en integraalrekening, zodat de meetbaarheid van het nut bij Jevons sterk aan belang won. Zijn voorstel om het nut te meten aan de hand van geobserveerd gedrag - een idee dat overigens ook bij Bentham opduikt - zorgt evenwel voor een aantal problemen. We besluiten dat we Bentham niet zomaar kunnen beschouwen als 'obvious intellectual ancestor' van Jevons. Paleys interpretatie van het utilitarisme speelde een grote rol in Jevons' denken, en Jevons heeft Benthams ideeën grondig vervoemd alvorens hij ze als grondslag van zijn economisch denken kon hanteren. Een dergelijke 'vertaling' bleek onmogelijk vanuit Ricardo's referentiekader. Processen van 'vertaling' (of 'onvermogen' om tot een 'vertaling' te komen) mogen derhalve niet ontsnappen aan de aandacht van de ideeënhistoricus, aangezien zij kunnen verklaren waarom auteurs er schijnbaar 'niet in slagen' om nieuwe ideeën te incorporeren, of waarom plotseling 'nieuwe' ideeën opduiken die verdacht veel lijken op wat anderen decennia geleden reeds 'anticipeerden'.

Literatuur

- Aristoteles, 1963, *The Physics*. 2 Vols. London: Heinemann
- Bentham, J., [1789, 1823] 1996, *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press
- Bentham, J., [1801] 1954, The True Alarm. in: *Jeremy Bentham's Economic Writings. Volume Three*. New York: Burt Franklin, 63-216
- Bentham, J., [1801-4] 1954, Method and Leading Features of an Institute of Political Economy. in: *Jeremy Bentham's Economic Writings. Volume Three*. New York: Burt Franklin, 305-80
- Bentham, J., 1952, The Philosophy of Economic Science. in: *Jeremy Bentham's Economic Writings. Volume Three*. New York: Burt Franklin, 79-119
- Broome, J., 1991, 'Utility.' *Economics and Philosophy* 7(1):1-12
- Harrison, R., 1983, *Bentham*. London: Routledge and Kegan Paul
- Hutchison, T.W., [1953] 1966, *A Review of Economic Doctrines 1870-1929*. Oxford: Clarendon Press
- Hutchison, T.W., 1956, Bentham as an Economist. *Economic Journal* 66:288-306.
- Jevons, W. S., [1871,1879] 1965, *The Theory of Political Economy*. New York: Augustus M. Kelley

- Jevons, W. S., 1879, John Stuart Mill's Philosophy Tested. IV.-Utilitarianism. *Contemporary Review* 36:521-38
- Kelly, P. J., 1990, *Utilitarianism and Distributive Justice. Jeremy Bentham and the Civil Law*. Oxford: Clarendon Press
- Mirowski, P., 1989, *More Heat than Light. Economics as Social Physics: Physics as Nature's Economics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mitchell, W., 1918, Bentham's Felicific Calculus. *Political Science Quarterly* 33(2):161-83
- Mosselmans, B., 1998a, Jevons on Measurement: a Comment, forthcoming in *Recherches Economiques de Louvain*
- Mosselmans, B., 1998b, William Stanley Jevons and the Extent of Meaning in Logic and Economics. *History and Philosophy of Logic* 19:83-99
- Mosselmans, B., 1999a, Cracking the Canon: William Stanley Jevons and the Deconstruction of 'Ricardo', in: Psalidopoulos, M. (ed.) *The Canon in the History of Economic Thought. Critical Essays*. London: Routledge, forthcoming
- Mosselmans, B., 1999b, Reproduction and Scarcity: the Population Mechanism in Classicism and in the 'Jevonian Revolution'. *The European Journal of the History of Economic Thought* 6(1):34-57
- Peach, T., 1987, Jevons as an Economic Theorist. in: Eatwell, J. et al. (eds.) *The New Palgrave Vol.2*. London: MacMillan, 1014-9
- Ricardo, D., 1957, *The Works and Correspondence of David Ricardo*. Edited by P. Sraffa. Cambridge: Cambridge University Press
- Rizvi, S. A. T., 1994, Ricardo's Resistance to Utility and the Association of Ideas Debate, typescript
- Rosen, F., 1996, Introduction. in: Bentham, J. [1789, 1823] 1996. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Oxford: Clarendon Press, xxxi-lxix
- Rutherford, D., 1992, *Routledge Dictionary of Economics*. London: Routledge
- Skinner, Q., 1969, Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory* 8:3-53
- Steedman, I., 1997, Jevons's *Theory of Political Economy* and the 'Marginalist Revolution'. *The European Journal of the History of Economic Thought* 4(1):43-64